

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.5.1.31>

ZNAKI SZCZEGÓLNE PODMIOTU WYKROCZENIA KARNEGO PRZEWIDZIANEGO W ART. 281 KODEKSU KARNEGO UKRAINY

Oleksandr Kvitka

*aspirant Naukowo-Badawczego Instytutu Badań nad Problemami Przestępczości imienia Akademika
V.V. Stashyca Narodowej Akademii Nauk Prawnych Ukrainy (Charków, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0002-9116-8188

e-mail: o_kvitka1981@ukr.net

Adnotacja. W badaniu przeanalizowano podmiot naruszenia zasad lotniczych (art. 281 Kodeksu Karnego Ukrainy). Ustalono, że podmiot taki jest specjalny, a jego dodatkowym obowiązkowym znakiem negatywnym jest bezpośrednie wskazanie ustawowe w tym przepisie, że dana osoba nie jest pracownikiem transportu lotniczego. Podkreślono, że w celu stwierdzenia nieobecności pracownika transportu lotniczego konieczne jest ustalenie braku co najmniej jednego z czterech znaków: 1) przynależności do pracowników transportu lotniczego (personelu lotniczego); 2) pozostawania w stosunkach pracy z przedsiębiorstwami, instytucjami i organizacjami niezależnie od form własności zapewniających pracę transportu lotniczego; 3) posiadanie obowiązków związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa lotów statków powietrznych, 4) bezpośrednie powiązanie obowiązków pracownika z czynem, który popełnił.

W zależności od normalizacji działalności, to znaczy charakteru zasad bezpieczeństwa lotów, które mogą zostać naruszone przez winnego, zaproponowano rozróżnienie podmiotów naruszających zasady lotów, których działalność jest znormalizowana (istnieje certyfikat personelu lotniczego, zezwolenie na prowadzenie działalności), a także tych, których działalność nie jest znormalizowana (osoby z zewnątrz względem bezpieczeństwa lotów).

Słowa kluczowe: Wykroczenia karne przeciwko bezpieczeństwu ruchu i eksploatacji transportu, naruszenie przepisów dotyczących lotów, specjalny podmiot wykroczenia karnego.

SPECIAL SIGNS OF THE CRIMINAL OFFENDER UNDER THE ART. 281 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Oleksandr Kvitka

*Postgraduate Student at the Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study
of Crime Problems of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine (Kharkiv, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0002-9116-8188

e-mail: o_kvitka1981@ukr.net

Abstract. The study analyzed a criminal offender of violation of air traffic rules (Article 281 of the Criminal Code of Ukraine).

It is determined that such criminal offender is special, and its additional obligatory negative feature is a direct legislative indication in this norm that the person is not an employee of air transport. It is emphasized that in order to establish the absence of an air transport employee, it is necessary to ascertain the absence of at least one of four features: 1) belonging to air transport employees (aviation personnel); 2) being in an employment relationship with enterprises, institutions or organizations, regardless of the form of ownership that ensures the operation of air transport; 3) the presence of responsibilities related to the security of aircraft flights, 4) the direct connection of the responsibilities of the employee with the act committed by him.

Depending on the standardization of activities, ie the nature of flight safety rules that may be violated by the perpetrator, it is proposed to single out criminal offenders of violations of air flight rules, whose activities are standardized (available certificate of aviation personnel, admission to activities), as well as those whose activities are not standardized (outsiders in terms of air safety).

Key words: Criminal offenses against traffic safety and operation of transport, violation of air flights rules, special subject of a criminal offense.

СПЕЦІАЛЬНІ ОЗНАКИ СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 281 КК УКРАЇНИ

Олександр Квітка

*аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташица Національної академії правових наук України (Харків, Україна)*

ORCID ID: 0000-0002-9116-8188

e-mail: o_kvitka1981@ukr.net

Анотація. У дослідженні проаналізовано суб'єкта порушення правил повітряних польотів (ст. 281 Кримінального кодексу України). Визначено, що такий суб'єкт є спеціальним, а його додатковою обов'язковою негативною ознакою є пряма законодавча вказівка в цій нормі на те, що особа не є працівником повітряного транспорту. Під-

креслено, що для констатації відсутності працівника повітряного транспорту необхідно встановити відсутність принаймні однієї з чотирьох ознак: 1) належність до працівників авіаційного транспорту (авіаційного персоналу); 2) перебування у трудових відносинах із підприємствами, установами чи організаціями незалежно від форм власності, що забезпечують роботу авіаційного транспорту; 3) наявність обов'язків, що стосуються забезпечення польотів повітряних суден, 4) безпосередній зв'язок обов'язків працівника з учиненим ним діянням.

Залежно від унормованості діяльності, тобто характеру правил безпеки польотів, що можуть порушуватися винним, запропоновано виокремити суб'єктів порушення правил повітряних польотів, діяльність яких унормована (наявне свідоцтво авіаційного персоналу, допуск до здійснення діяльності), а також таких, діяльність яких не унормована (сторонні щодо безпеки повітряних польотів особи).

Ключові слова: Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту, порушення правил повітряних польотів, спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення.

Постановка проблеми. Одним із обов'язкових елементів будь-якого кримінального правопорушення є суб'єкт. За умови постійного зростання кількості літальних апаратів (як керованих людиною, так і безпілотних) визначення кола осіб, які потенційно можуть стати суб'єктами порушення правил повітряних польотів (ст. 281 Кримінального кодексу України (далі – КК), є вкрай важливим як для юридичної науки, так і для правозастосування. Вчинення деяких кримінальних правопорушень можливе тільки певним колом осіб. Виділення спеціальних ознак суб'єкта досліджуваного злочину і є **метою цієї статті**.

Стан розроблення проблеми. Дослідження спеціальних суб'єктів кримінальних правопорушень, у тому числі пов'язаних із порушеннями правил безпеки у сфері використання технічних систем, у різний час здійснювали: Н.О. Антонюк, С. Р. Багіров, Д.В. Бараненко, В.І. Борисов, С.В. Гізімчук, В.І. Касинюк, П.В. Коляда, М.Й. Коржанський, О.І. Коробєєв, В.А. Мисливий, А.С. Осадча, О.О. Пашенко, І.І. Сливич, Я.В. Ступник, В. І. Терент'єв, О.В. Ус, В.В. Устименко, О.І. Чучасв та інші науковці.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Прикладне кримінально-правове значення має не будь-яка об'єктивно неправомірна поведінка, що зазначена в тексті відповідної норми Особливої частини КК (так би мовити, сама собою), а тільки діяння конкретного суб'єкта. Це однаково стосується і кримінального правопорушення, передбаченого ст. 281 КК. Підлягати кримінальній відповідальності може тільки той, хто його вчинив, тобто у нашому разі той, хто порушив правила безпеки повітряних польотів та має ознаки суб'єкта, передбачені як Загальною частиною, так і ст. 281 КК.

У ч. 1 ст. 18 КК міститься загальна законодавча дефініція суб'єкта кримінального правопорушення – фізичної осудної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність. Традиційно в доктрині кримінального права таку дефініцію називають визначенням поняття загального суб'єкта, що містить такі ознаки, без наявності хоча б однієї з яких суб'єкт кримінального правопорушення завжди буде відсутній (Берзін, Гацелюк, 2013: 145-146; Кримінальне право України: Загальна частина, 2020: 166; Українське кримінальне право. Загальна частина, 2013: 227; Велика українська юридична енциклопедія, 2017: 934; Тютюгін, Комаров, Рубашенко, 2016: 49). Поряд із цим прийнято виділяти також спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, якому приділено значну увагу в літературі (Устименко, 1989: 104; Терент'єв, 206; Осадча, 2015).

Поділ суб'єкта складу кримінального правопорушення на загального та спеціального побічно набув відображення й у законі, оскільки у ч. 2 ст. 18 КК законодавець надає визначення спеціальному суб'єкту. Ознаки, за рахунок яких певні особи визнаються спеціальними суб'єктами, слід відносити до факультативних ознак, якщо виходити з поділу ознак на види на рівні загального поняття складу кримінального правопорушення. Як наслідок, ознаки, що характеризують суб'єкта будь-якого кримінального правопорушення, є обов'язковими, тоді як спеціальні (особливі) ознаки, властиві лише суб'єктам окремих видів кримінальних правопорушень, для цього рівня диференціації складу кримінального правопорушення є факультативними.

У цій статті спробуємо надати відповідь на питання про можливість виділення спеціальних ознак суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 281 КК, та, як наслідок, зробити висновок про визнання суб'єкта аналізованого складу загальним чи спеціальним.

Оскільки кримінальна відповідальність, як і інші види юридичної відповідальності, є продуктом соціальної взаємодії, то й суб'єкти такої взаємодії так чи інакше виступають учасниками тих чи інших суспільних відносин. Водночас не кожен учасник суспільних відносин може бути суб'єктом кримінального правопорушення та відповідно «перетерплювати» правообмеження, що становлять зміст кримінальної відповідальності.

Те, що в більшості джерел однозначно не вирішується питання визнання суб'єкта порушення правил повітряних польотів загальним або спеціальним, не є випадковим. Адже це питання має вихід на більш загальну проблематику про зміст ознак, що дозволяють визнати особу спеціальним суб'єктом, яка залишається недостатньо дослідженою.

Згідно з ч. 2 ст. 18 КК спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Під спеціальним суб'єктом у науці кримінального права прийнято розуміти такого, який, крім загальних ознак, характеризується ще й іншою однією чи кількома ознаками (Вовк, 2015: 87; Кримінальне право України: Загальна частина, 2020: 172; Українське кримінальне право. Загальна частина, 2013: 256; Таран, 2019: 147). Подібним чином він визначається і проєкті нового

Кримінального кодексу України, згідно зі ст. 2.2.1 якого, спеціальним є суб'єкт кримінального правопорушення, який, крім ознак загального суб'єкта, має принаймні одну додаткову ознаку (Текст проекту нового кримінального Кодексу, 2021).

Найбільш влучне формулювання ознак спеціального суб'єкта кримінального правопорушення надав В.В. Устименко, який зазначив: 1) суб'єкт володіє не тільки загальними ознаками; 2) додаткових ознак може бути одна чи декілька; 3) ці ознаки вказані в кримінальному законі прямо або витікають із його змісту; 4) їх наявність обмежує коло осіб, які можуть нести відповідальність (Устименко, 1989: 22-23). Д.В. Бараненко стосовно такого підходу справедливо відзначає, що додаткові ознаки притаманні суб'єкту на момент вчинення кримінального правопорушення та визначають його як особу, що несе кримінальну відповідальність за той злочин, який може вчинити тільки ця особа (Бараненко, 2009: 3-4).

Основний аргумент на користь визнання суб'єкта порушення правил повітряних польотів спеціальним полягає в прямих вказівках на додаткову ознаку, що його характеризує, у самому законі, а саме у вказівках на: 1) «порушення правил безпеки», а отже порушити за такої редакції статті може лише та особа, на яку покладено обов'язок дотримувати правила, та 2) учинення його «особами, які не є працівниками повітряного транспорту». У науці з цього приводу висловлено судження, що додаткові ознаки спеціального суб'єкта можуть бути передбачені не тільки в диспозиції статті Особливої частини КК, але й у відповідних нормативно-правових актах (за наявності бланкетної диспозиції) та/або в судовому тлумаченні (Ус, 2020: 231-232; Бараненко, 2009: 3-5). Однак із цим важко погодитися, оскільки ознака спеціального суб'єкта, як і будь-яка інша ознака складу кримінального правопорушення, може бути передбачена тільки в КК – безпосередньо або витікати саме з його положень. Інші нормативні акти можуть лише деталізувати, конкретизувати їх. У цьому зв'язку формулювання, наведене в диспозиції ч.1 ст. 281 КК, – це приклад безпосередньої вказівки в КК на спеціального суб'єкта. Водночас законодавець сформулював диспозицію зазначеної норми так, що вона відсилає для з'ясування змісту цього поняття до нормативно-правових актів транспортного права. Тобто бланкетність розглядуваної норми характеризує не лише суспільно небезпечне діяння через вказівку на порушення, але й суб'єкта порушення правил повітряних польотів.

Більшість ознак складу формулюється законодавцем у позитивній формі, але при описанні деяких складів зустрічаються ознаки, які виражаються в так званих «негативних» поняттях (Кудрявцев, 1972: 122). Формулювання «особами, які не є працівниками повітряного транспорту» вказує на застосування законодавцем під час конструювання норми саме негативної ознаки. «Негативні ознаки, – зазначає Н.О. Антонюк стосовно кримінального правопорушення, – ті обов'язкові ознаки конкретного складу кримінального правопорушення, які безпосередньо вказані в диспозиції кримінально-правової норми шляхом використання заперечувальних конструкцій і вказують на відсутність певних рис, особливостей у вчиненому діянні» (Антонюк, 2010: 177). Це дало підстави дослідникам розподілити ознаки спеціального суб'єкта на сформульовані або в позитивній, або в негативній формі (Устименко, 1989: 16-17; Бараненко, 2009: 4).

Як відзначається в наукових працях, якщо ознаки спеціального суб'єкта передбачені диспозицією статті Особливої частини КК, останній обов'язково буде виконувати криміноутворюючу функцію, адже без його ознаки не буде відповідного складу кримінального правопорушення (Осадча, 2015: 69). Хоча, скоріше, наголос за такого підходу треба робити саме на ролі додаткових ознак. Вважаємо, що пряма законодавча вказівка на відсутність ознак працівника повітряного транспорту є переконливим аргументом на користь визнання особи спеціальним суб'єктом порушення правил повітряних польотів. Те, що вона має негативний характер, не змінює її обов'язкової й додаткової (до загальних ознак суб'єкта) природи. При цьому ознака спеціального суб'єкта, зазначена в диспозиції норми КК, є конститутивною ознакою як основного складу порушення правил повітряних польотів, так і обов'язковою для норми, що містить обставини, які обтяжують кримінальну відповідальність, у нашому випадку – для норми ч.2 ст. 281 КК. Наводячи аналогічний приклад, відзначимо, що не змінилося б, зокрема, рішення щодо визнання суб'єкта шпигунства спеціальним (ст. 114 КК), якби замість позитивної вказівки на іноземця чи особу без громадянства законодавець вказав би на «особу, яка не є громадянином України» (негативний спосіб викладення).

Більше того, зазначена вказівка має принципове значення для констатації того, що кримінальні правопорушення, передбачені статтями 276 і 281 КК, є самостійними і не перебувають у конкуренції між собою. Якщо зі ст. 281 КК прибрати вказівку на відсутність ознак працівника повітряного транспорту, то це принципово змінить рішення і суб'єкт стане загальним, а між нормами статей 276 і 281 КК виникне серйозна конкуренція.

Під час виявлення змісту понять, в яких наявні негативні ознаки, слід виходити «від противного», оскільки зміст такого поняття не можна встановити без знання змісту кореспондуючого йому позитивного поняття (Устименко, 1989: 17-18). Таким чином, під час визначення спеціального суб'єкта порушення правил повітряних польотів необхідно з'ясувати зміст поняття «працівник повітряного транспорту», для чого доцільним буде звернення до наведеного в літературі наукового аналізу суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 276 КК. У літературних джерелах переважно таким називається: а) працівник залізничного, водного або повітряного транспорту, трудова діяльність якого пов'язана з рухом, експлуатацією чи ремонтом транспортних засобів (Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар, 2013: 540; Кримінальне право України: Особлива частина, 2020: 391); б) особа, яка перебуває у трудових відносинах з відповідними транспортними підприємствами і вчиняє діяння у зв'язку з виконанням (під час виконання) трудових обов'язків з забезпечення руху, експлуатації або проведення ремонту транспорту

(Романюк Б.В., Бантишев О.Ф., 2017: 360; Харь: 2017, 102-103; Кримінальне право України. Особлива частина. Альбом схем, 2015: 264; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України, 2018: 914); в) особа, яка перебуває на службі чи роботі на відповідному виді транспорту та діяльність якої пов'язана з виконанням обов'язків із безпеки руху, експлуатації чи ремонту транспортних засобів, колій, засобів сигналізації чи зв'язку (Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України, 2002: 626). Водночас слід погодитися з С. Р. Багіровим, що законодавство України не містить безпосереднього визначення того, хто може визнаватися працівником повітряного транспорту, однак воно може допомогти зорієнтуватися правозастосувачу (Багіров, 2015: 10).

Передусім слід зазначити, що працівник – це особа, яка перебуває в трудових відносинах з роботодавцем (юридична особа, громадянин). Тому особа, яка не перебуває у трудових відносинах з якою-небудь юридичною особою чи громадянином (напр., пілот-власник легкомоторного літака чи планера), не може бути визнана працівником повітряного транспорту.

Повітряний кодекс України (далі – ПК) як основний нормативно-правовий акт у сфері повітряного права, не оперує поняттям «працівник повітряного транспорту», натомість окремий його розділ VII присвячений авіаційному персоналу. Під останнім розуміють осіб, які пройшли спеціальну фахову підготовку, мають відповідне свідоцтво і здійснюють льотну експлуатацію, технічне обслуговування повітряних суден, організацію повітряного руху, технічну експлуатацію наземних засобів зв'язку, навігації, спостереження (п. 9 ст. 1). Персонал – це особовий склад, колектив працівників якої-небудь установи, підприємства тощо; група робітників установи, підприємства, що працюють в одному відділі, на одній ділянці роботи або виконують ті самі функції, мають той самий фах (Словник української мови, 1975: 331). Таким чином, закріпленому в КК поняттю «працівники повітряного транспорту» відповідає спеціальне поняття, що використовується в нормативно-правових актах, до яких відсилає бланкетна норма КК, – «авіаційний персонал».

Аналіз частин 4 і 5 ст. 49 ПК показує, що законом виокремлюються два види авіаційного персоналу залежно від обов'язковості свідоцтва авіаційного персоналу: 1) авіаційний персонал, для якого свідоцтво є необхідним в силу закону – пілот повітряного судна, диспетчер управління повітряним рухом (диспетчер служби руху), персонал з технічного обслуговування повітряних суден, члени випробувального екіпажу, член екіпажу пасажирського салону (бортпровідник) і диспетчер із забезпечення польотів, та 2) авіаційний персонал, що виконує певні функції у складі екіпажу повітряного судна або інші обов'язки з авіаційної діяльності, щодо якого уповноважений орган з питань цивільної авіації може встановити вимогу про необхідність наявності свідоцтв (так, згідно з пп. 4.1 – 4.2 Правил видачі свідоцтв авіаційному персоналу в Україні, свідоцтва повинні мати також, зокрема, бортові радист, оператор чи інженер, співробітник із забезпечення польотів, оператор служби руху) (Про затвердження Правил видачі свідоцтв авіаційному персоналу в Україні, 1998).

Більш детально коло авіаційного персоналу дозволяє окреслити Інструкція про класифікацію авіаційного персоналу державної авіації України (Про затвердження Інструкції про класифікацію авіаційного персоналу державної авіації України, 2015), згідно з якою такий персонал за напрямом діяльності поділяється на: 1) льотний склад (члени екіпажу, льотно-інструкторський, командно-льотний і льотно-випробувальний склад, викладачі і слухачі закладів вищої освіти, посади яких передбачають виконання польотів); 2) наземний склад суб'єктів державної авіації (авіаційні спеціалісти, які здійснюють планування, підготовку та допуск наземних авіаційних спеціалістів та засобів наземного забезпечення до забезпечення польотів, персонал: а) з керівництва польотами та управління повітряним рухом, б) з технічної експлуатації повітряних суден, в) з аеродромно-технічного забезпечення, г) з експлуатації засобів пошуково-рятувального забезпечення, ґ) зв'язку та радіотехнічного забезпечення, д) радіолокаційного забезпечення польотів, е) метеорологічного забезпечення, є) медичного забезпечення, ж) об'єктивного контролю польотів, з) із забезпечення аеронавігаційною інформацією, і) з льотної експлуатації безпілотних авіаційних комплексів).

Широке коло працівників окреслюється і в Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників авіаційного транспорту (Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників, 2002), який виокремлює такі групи працівників: 1) керівники (напр., начальники відділів автоматизації, публікації, тренажерної підготовки центру підвищення кваліфікації, картографії та ін. відділів тощо), 2) професіонали (інженери, інженери-технологи, інструктори), 3) фахівці (пілоти, бортоператори, бортрадисти, техніки, диспетчери з руху та ін.), 4) технічні службовці (касири, оператори, чергові тощо), 5) робітники (авіаційні механіки і техніки, рятувальники, мийники літальних апаратів, швачка з пошиття та ремонту літакового інвентаря та ін.).

Вищезазначені нормативні акти вказують на існування достатньо широкого кола працівників транспорту. Разом із тим норми розділу XI Особливої частини КК спрямовані на охорону не транспорту в цілому та всіх елементів його функціонування, а тільки безпеки його руху та пов'язаної з таким рухом експлуатації, а положення ст. 281 КК конкретизують цю сферу вказівкою на безпеку повітряних польотів. У цьому контексті працівником повітряного транспорту може бути тільки той працівник, неналежне виконання яким своїх обов'язків може поставити під загрозу безпеку повітряних польотів, а такими є не всі працівники транспорту. Так, касири транспортного підприємства не виконують відповідних убезпечувальних обов'язків.

Поряд із цим самого лише факту встановлення належності особи до категорії працівника авіаційного персоналу (авіаційного, повітряного транспорту), що може бути відповідальним за безпеку повітряних польотів, недостатньо для констатації вчинення діяння відповідним суб'єктом. Положення ст. 32 ПК стосовно

авіаційного транспорту та його складу вказують на те, що така особа повинна перебувати у трудових відносинах саме з підприємством, установою та організацією незалежно від форм власності, що забезпечує роботу авіаційного транспорту. Це означає, що особа, яка хоча і є відповідальним за безпеку працівником, проте виконує свою діяльність у межах трудових відносин з нетранспортним підприємством, установою, організацією чи з окремим громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності (наприклад, працює пілотом на сільськогосподарському підприємстві), не є працівником повітряного транспорту в контексті досліджуваного питання.

Окремою обов'язковою ознакою працівника повітряного транспорту як суб'єкта кримінального правопорушення, як вбачається, є вчинення порушення правил безпеки у зв'язку з виконанням ним обов'язків відповідного працівника. Тобто працівник повітряного транспорту порушує правила безпеки повітряних польотів, дотримання яких саме він в конкретній ситуації повинен був забезпечити.

На підставі викладеного пропонуємо виділити такі спеціальні позитивні ознаки суб'єкта, необхідні для визнання його працівником повітряного транспорту: 1) належність до працівників авіаційного транспорту (авіаційного персоналу); 2) перебування у трудових відносинах з підприємствами, установами чи організаціями незалежно від форм власності, що забезпечують роботу авіаційного транспорту (ст. 32 Закону України «Про транспорт»); 3) наявність обов'язків, що стосуються забезпечення польотів повітряних суден; 4) безпосередній зв'язок обов'язків працівника з учиненням ним діянням.

Наявність всіх цих позитивних ознак у сукупності вказує на те, що відповідна особа є працівником повітряного транспорту, а отже, у будь-якому разі не може бути суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 281 КК. Якщо ж хоча б одна з цих ознак відсутня, то така особа не може бути визнана працівником повітряного транспорту, а отже, за наявності всіх ознак, притаманних кримінальному правопорушенню, передбаченому ст. 281 КК, є суб'єктом порушення правил повітряних польотів.

Як зазначав В.М. Кудрявцев, перерахування позитивних ознак не завжди може бути здійснено достатньо економним способом, а в деяких випадках це взагалі неможливо (Кудрявцев, 1972: 125). З огляду на це, використання негативної ознаки є виправданим у ч. 1 ст. 281 КК, оскільки «позитивно» перерахувати всі можливі види (типи, категорії) суб'єктів порушення правил повітряних польотів, особливо враховуючи прогресуючий розвиток цивільної авіації та її всезростаючу доступність, видається недоцільним і (цілком імовірно) неможливим.

Разом із тим окремі науковці вдавалися до подібного перерахування. Так, М.Й. Коржанський вважав, що такими суб'єктами можуть бути пілоти літальних апаратів, що належать громадянам на праві приватної власності, пілоти окремих нетранспортних підприємств чи організацій тощо (Коржанський, 2001: 316). Ці погляди пізніше підтримав і С.І. Селецький (Селецький, 2008: 214). З точки зору В.І. Касинюка, таким може бути пілот або член екіпажу повітряного судна, які не є працівниками повітряного транспорту (Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар, 2013: 552). Остання позиція була підтримана і в багатьох інших джерелах (Сухонос, Білокінь, Сухонос (мол.), 2020: 377; Кримінальне право України: Особлива частина, 2020: 396; Харь, 2017: 108).

Вважаємо, що обмежувати суб'єктний склад досліджуваного кримінального правопорушення тільки пілотами і членами екіпажу неправильно, оскільки такими можуть бути й механіки, пасажери та інші особи, які були зобов'язані дотримуватися тих чи інших правил безпеки польотів повітряних суден, не маючи при цьому всіх чотирьох ознак працівника повітряного транспорту, наведених вище.

У цьому контексті більш правильно є позиція В.А. Мисливого та П.В. Коляди, І.І. Сливича та Я.В. Ступника, які суб'єктами за ст. 281 КК визнають осіб, що не є працівниками повітряного транспорту і пілотують повітряним судном (пілотів нетранспортних підприємств або організацій чи пілотів, яким літальні апарати належать на праві приватної власності), а також осіб, які не є працівниками повітряного транспорту, але здійснюють функції із забезпечення польотів повітряних суден (Мисливий, Коляда, 2004: 10; Сливич, Ступник, 2014: 386).

Залежно від унормованості діяльності, тобто характеру правил безпеки польотів, що можуть порушуватися винним, пропонується виокремити два види суб'єктів порушення правил повітряних польотів:

1) суб'єкти, діяльність яких унормована: а) ті, що мають підтвержені наданими в установленому порядку дозволами (свідоцтвами) освіту та навички для здійснення пілотування чи іншої діяльності із забезпечення руху повітряних суден (наприклад, пілот планера, що одержав свідоцтво пілота планера); б) суб'єкти, які одержують свідоцтва відповідного для їх фаху виду, мають відповідну підготовку за затвердженою програмою у сертифікованому навчальному закладі, належний досвід та придатність за станом здоров'я, підтвержені в установленому порядку;

2) суб'єкти, діяльність яких не внормована (умовно – «сторонні особи»), – ті, що діють самовільно, на свій ризик і юридично не можуть визнаватися пілотами чи іншими авіаційними фахівцями, щодо яких передбачені конкретні правила забезпечення руху повітряних суден. Конкретизовані в підзаконних нормативних актах правила повітряних польотів розраховані лише на суб'єктів, які мають право на здійснення діяльності, пов'язаної з такою безпекою, тобто які включені в систему відповідних відносин. Так, Положення про використання повітряного простору України звернено передусім до користувачів повітряного простору (п.1, пп. 7,9,33 п.5, 17, 18, 23) (Про затвердження Положення про використання повітряного простору України, 2017) однак ними, згідно з п.53 ч.1 ст. 1 ПК є тільки ті фізичні та юридичні особи, яким у встановленому порядку надано право на провадження діяльності з використання повітряного простору України.

Суб'єкти, діяльність яких не вноормована, – це особи, які не мають спеціальної освіти, навичок та/або передбачених законодавством дозволів (сертифікатів), що є передумовою пілотування або іншої діяльності щодо забезпечення руху повітряних суден. Вони є сторонніми щодо транспорту, внаслідок чого заподіяння шкоди охоронюваному об'єкту такими суб'єктами відбувається через зовнішнє їх втручання в існуючий стан безпеки руху повітряних суден. Особливістю цих суб'єктів є також те, що вони порушують загальні (первинні) правила безпеки польотів, зокрема, щодо необхідності реєстрації повітряних суден, одержання сертифікату льотної придатності повітряного судна та свідоцтва на провадження відповідної професійної діяльності. Поставити ж у провину «сторонній особі» невиконання обов'язків щодо правил самих польотів неможливо, оскільки останні на них не поширюються. Так, напр., особа, що пілотує власноручно виготовленим літаком без права пілотування *de jure* не є пілотом, а тому на неї й не можуть поширюватися обов'язки пілота, передбачені законодавством.

Судова практика свідчить про те, що порушення правил повітряних польотів такими суб'єктами є поширеним і проявляється у вчиненні його особами, які не проходили спеціального навчання, не отримували свідоцтва пілота й пілотували суднами аматорської конструкції (вирок Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області, 2020; вирок Турійського районного суду Волинської області, 2021; вирок Артемівського міськрайонного суду Донецької області, 2013) або незареєстрованими суднами (вирок Кіровоградського районного суду Кіровоградської області, 2017; вирок Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області, 2018; вирок Радомишльського районного суду Житомирської області, 2020), або ж мали прострочені чи анульовані свідоцтва пілота (вирок Білозерського районного суду Херсонської області, 2012; вирок Новоград-Волинського міськрайонного суду Житомирської області, 2020; вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області, 2013). Саме вказані порушення правил загального характеру в цитованих вироків суди ставлять у провину «стороннім особам». Дотримання цих правил є передумовою до здійснення польотів як таких. Вони діють як загальна пересторога, як очевидне правило безпеки, що пов'язано зі специфікою предмета – повітряного судна як джерела підвищеної небезпеки.

З моменту початку використання такого предмета особа вступає у сферу особливої уваги з боку держави, що нормативно закріплено як в правилах загального характеру, так і більш конкретизованих. Система таких правил спрямована на захист інтересів суспільства від можливості (ймовірності) настання небажаних (у т. ч. небезпечних) наслідків, пов'язаних із використанням джерел підвищеної небезпеки (у нашому випадку – повітряного судна). З огляду на це, наприклад, наявність сертифіката льотної придатності та свідоцтва для здійснення відповідної професійної діяльності як первинних умов (передумови) польотів повітряних суден є настільки очевидною, що здатність розуміння цього «сторонньою особою» презюмується.

Така класифікація дає змогу зробити висновок, що в разі, якщо винна особа керувала повітряним судном, для кваліфікації не має значення, чи мала вона право керувати повітряним судном та відповідний сертифікат чи інший підтверджуючий це право документ (якщо цього вимагає законодавство), чи взагалі такого права не мала. Так само не впливає на кваліфікацію, чи має така особа навички, досвід керування (пілотування) повітряним судном, у т.ч. в особливих умовах, чи не має.

Висновки. Пряма законодавча вказівка на те, що особа «не є працівником повітряного транспорту», є додатковою обов'язковою негативною ознакою суб'єкта складу порушення правил повітряних польотів. Із цього випливає, що суб'єкт є спеціальним. Відсутність такої ознаки виключає відповідальність за ст. 281 КК. Для констатації відсутності працівника повітряного транспорту необхідно встановити відсутність хоча б однієї з чотирьох ознак: 1) належність до працівників авіаційного транспорту (авіаційного персоналу); 2) перебування у трудових відносинах з підприємствами, установами чи організаціями незалежно від форм власності, що забезпечують роботу авіаційного транспорту (ст. 32 Закону України «Про транспорт»); 3) наявність обов'язків, що стосуються забезпечення польотів повітряних суден; 4) безпосередній зв'язок обов'язків працівника з учиненим ним діянням.

Суб'єкти кримінального правопорушення за ст. 281 КК можуть бути двох видів: 1) суб'єкти, діяльність яких унормована (наявне свідоцтво авіаційного персоналу, допуск до здійснення діяльності); 2) суб'єкти, діяльність яких не вноормована (сторонні щодо безпеки повітряних польотів особи).

Список використаних джерел:

1. Багіров С.Р. Порушення правил безпеки руху або експлуатації повітряного транспорту (ст. 276 КК України): науково-практичний коментар. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 1. С. 5–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2015_1_3.
2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 2-ге вид.; за ред. С. С. Яценка. Київ: А.С.К., 2002. 966 с.
3. Антонюк Н.О. Негативні ознаки складу злочину: поняття і значення. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2010. Вип. 22. С. 175–187. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2010_22_29 (дата звернення: 20.09.2021).
4. Бараненко Д. В. Спеціальний суб'єкт злочину: кримінально-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук:12.00.08. Київ, 2009. 19 с.
5. Берзін П.С., Гацелюк В.О. Суб'єкт злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*: електрон. наук. фах. вид. 2013. № 1 (1). С. 144–159.
6. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2017. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій, В. І. Борисов та ін. 1064 с.

7. Вирок Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 3 квітня 2013 р., справа № 219/2696/2013-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/36984278> (дата звернення: 20.09.2021).
8. Вирок Білозерського районного суду Херсонської області від 19 вересня 2012 р., справа № 2102/3074/2012. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/29926651> (дата звернення: 20.09.2021).
9. Вирок Кіровоградський районний суд Кіровоградської області від 26 грудня 2017 р., справа №390/2154/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71247724> (дата звернення: 20.09.2021).
10. Вирок Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 13 грудня 2018 р., справа № 346/2591/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78537624> (дата звернення: 20.09.2021).
11. Вирок Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 29 вересня 2020 р., справа № 182/5453/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91942376> (дата звернення: 20.09.2021).
12. Вирок Новоград-Волинського міськрайонного суду Житомирської області від 30 жовтня 2020 р., справа № 285/3495/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92560624> (дата звернення: 20.09.2021).
13. Вирок Радомишльського районного суду Житомирської області від 4 листопада 2020 р., справа № 289/1694/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92629267> (дата звернення: 20.09.2021).
14. Вирок Турійського районного суду Волинської області 25 січня 2021 р., справа № 169/881/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94356644> (дата звернення: 20.09.2021).
15. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 04 грудня 2013 р., справа № 748/3342/13-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/35780709> (дата звернення: 20.09.2021).
16. Вовк М. З. Кримінально-правова характеристика віку особи: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2015. 257 с.
17. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Вип. 68 «Авіаційний транспорт». Професії керівників, професіоналів, фахівців, технічних службовців та робітників: наказ Міністерства транспорту України від 17.07.2002 р. № 488. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va488361-02#Text>
18. Коржанський М.Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Особлива. Курс лекцій. Київ: Атіка, 2001. 544 с.
19. Кримінальне право України. Особлива частина. Альбом схем : навч. посіб. / за заг. ред. проф. В.В. Коваленка. Київ: Алерта, 2015. 576 с.
20. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. В.Я. Тація, В.І. Тютюгіна, В.І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 584 с.
21. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 768 с.
22. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Т.2 : Особлива частина. Харків: Право, 2013. 1040 с.
23. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации пре ступлений. Москва: Юрид. л-ра, 1972. 352 с.
24. Мисливий В.А., Коляда П.В. Коментар до статей 281–292 розділу XI «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту» Кримінального кодексу України. Законодавство України. Науково-практичні коментарі. 2004. № 6. С. 9–32.
25. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : Дакор, 2018. 1368 с.
26. Осадча А.С. Спеціальний суб'єкт злочину: генезис, функції, проблеми кваліфікації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2015. 229 с.
27. Про затвердження Інструкції про класифікацію авіаційного персоналу державної авіації України: наказ Міністерства оборони України № 3 від 05.01.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0079-15#Text> (дата звернення: 20.09.2021).
28. Про затвердження Положення про використання повітряного простору України: постанова Кабінету Міністрів України від 06.12.2017 р. № 954. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/954-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.09.2021).
29. Про затвердження Правил видачі свідоцтв авіаційному персоналу в Україні: наказ Міністерства транспорту України № 486 від 07.12.98 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0833-98#Text> (дата звернення: 20.09.2021).
30. Романюк Б.В., Бантишев О.Ф. Кримінальна відповідальність за спричинення смерті людині: кваліфікація таких діянь та їх відмежування від суміжних злочинів : монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2017. 678 с.
31. Селецький С.І. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. Київ: ЦУР, 2008. 496 с.
32. Сливич І.І., Ступник Я.В. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. Ужгород: Гельветика, 2014. 656 с.
33. Словник української мови: в 11 т. / К. В. Ленець; ред. тома А. В. Лагутіна. Київ: Наук. думка. Т. 6. 1975. 725.
34. Сухонос В.В., Білокінь Р.М., Сухонос В.В. (мол.) Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за заг. ред. проф. В. В. Сухоноса. Суми: Університетська книга, 2020. 672 с.
35. Таран Н. Г. Суб'єкт злочину у кримінальному праві України: теоретичні та прикладні аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 227 с.
36. Текст проекту нового Кримінального кодексу. Контрольний проект від 25.07.2021. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 20.09.2021).
37. Терентьев В. И. Уголовная ответственность специального субъекта преступления по уголовному праву Украины : монографія. Николаев: Дизайн и полиграфия, 2006. 189 с.
38. Тютюгін В.І., Комаров О.Д., Рубашенко М.А. Кримінальне право України. Загальна частина: посіб. для підгот. до іспитів. Харків: Право, 2016. 200 с.

39. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
40. Ус О.В. Кваліфікація в кримінальному праві України: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2020. 485 с.
41. Устименко В. В. Спеціальний суб'єкт преступлення. Харьков. Изд-во при ХГУ. 1989. 104 с.
42. Харь І.О. Суб'єкт злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту. Юридична наука. № 2 (68). 2017. С. 99–124.

References:

1. Bahirov, S.R. (2015). Porushennia pravyl bezpeky rukhu abo ekspluatatsii povitrianoho transportu (st. 276 KK Ukrainy): naukovo-praktychni komentari [Violation of traffic safety rules or operation of air transport (Article 276 of the Criminal Code of Ukraine): scientific and practical commentary]. *Yurydychnyi visnyk. Povitriane i kosmichne pravo*. no. 1, 5–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npna_2015_1_3 [in Ukrainian].
2. Yatsenko, S. S. (Ed.). (2002). Naukovo-praktychni komentari do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. [Scientific and practical commentary to the Criminal Code of Ukraine]. (2d ed.). Kyiv: A.S.K. [in Ukrainian].
3. Antoniuk, N.O. (2010). Nehatyvni oznaky skladu zlochyну: poniattia i znachennia [Negative features of the crime: the concept and meaning]. *Aktualni problemy vdoskonalennia chynnoho zakonodavstva Ukrainy*, 2, 175–187 [in Ukrainian].
4. Baranenko, D. V. (2009). Spetsialnyi subiekt zlochyну: kryminalno-pravovyi analiz: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk [Special subject of crime: criminal law analysis]. Extended abstract of candidate's dissertation. Kyiv [in Ukrainian].
5. Berzin, P.S., Hatseliuk V.O. (2013) Subiekt zlochyну [The subject of a crime]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*, 1 (1), 144–159 [in Ukrainian].
6. Tatsii V. Ya., Borysov V. I. et al. (eds.) (2017) Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia. T. 17: Kryminalne pravo [Great Ukrainian law encyclopedia. Vol. 17: Criminal law]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
7. Vyrok Artemivskoho miskraionnoho sudu Donetskoi oblasti vid 3 kvitnia 2013 r., sprava № 219/2696/2013-k [Judgment of the Artemivsk City District Court of the Donetsk Region of 3 April 2013, case № 219/2696/2013-k.]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/36984278> [in Ukrainian] (2021, September 20)
8. Vyrok Bilozerskoho raionnoho sudu Khersonskoi oblasti vid 19 veresnia 2012 r., sprava № 2102/3074/2012 [Judgment of the Belozersky District Court of the Kherson Region of 19 September 2012, case № 2102/3074/2012]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/29926651> [in Ukrainian] (2021, September 20)
9. Vyrok Kirovohradskoho raionnoho sudu Kirovohradskoi oblasti vid 26 hrudnia 2017 r., sprava №390/2154/17 [Judgment of the Kirovohrad District Court of the Kirovohrad Region of 26 December 2017, case №390 / 2154/17]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71247724> [in Ukrainian] (2021, September 20)
10. Vyrok Kolomyiskoho miskraionnoho sudu Ivano-Frankivskoi oblasti vid 13 hrudnia 2018 r., sprava № 346/2591/18 [Judgment of the Kolomyia City District Court of the Ivano-Frankivsk Region of December 13, 2018, case № 346/2591/18]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78537624> [in Ukrainian] (2021, September 20)
11. Vyrok Nikopolskoho miskraionnoho sudu Dnipropetrovskoi oblasti vid 29 veresnia 2020 r., sprava № 182/5453/20 [Judgment of the Nikopol City District Court of the Dnipropetrovsk Region of September 29, 2020, case № 182/5453/20]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91942376> [in Ukrainian] (2021, September 20)
12. Vyrok Novohrad-Volynskoho miskraionnoho sudu Zhytomyrskoi oblasti vid 30 zhovtnia 2020 r., sprava № 285/3495/20. [Judgment of the Novograd-Volynsky City District Court of the Zhytomyr Region of October 30, 2020, case № 285/3495/20]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92560624> [in Ukrainian] (2021, September 20)
13. Vyrok Radomyshl'skoho raionnoho sudu Zhytomyrskoi oblasti vid 4 lystopada 2020 r., sprava № 289/1694/20 [Judgment of the Novograd-Volynsky City District Court of the Zhytomyr Region of October 30, 2020, case № 285/3495/20]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92629267> [in Ukrainian] (2021, September 20)
14. Vyrok Turiiskoho raionnoho sudu Volynskoi oblasti 25 sichnia 2021 r., sprava № 169/881/20 [Judgment of the Turiya District Court of the Volyn Region on January 25, 2021, case № 169/881/20]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94356644> [in Ukrainian] (2021, September 20)
15. Vyrok Chernihivskoho raionnoho sudu Chernihivskoi oblasti vid 04 hrudnia 2013 r., sprava № 748/3342/13-k [Judgment of the Chernihiv District Court of the Chernihiv Region of 4 December 2013, case № 748/3342/13-k.]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/35780709> [in Ukrainian] (2021, September 20).
16. Vovk, M. Z. (2009). Kryminalno-pravova kharakterystyka viku osoby [Criminal law characteristics of a person's age]. Candidate's dissertation. Lviv [in Ukrainian].
17. Nakaz Ministerstva transportu Ukrainy "Pro zatverdzhennia vypusku 68 «Aviatsiyni transport» Dovidnyka kvalifikatsiinykh kharakterystyk profesii pratsivnykiv. Profesii kerivnykiv, profesionaliv, fakhivtsiv, tekhnichnykh sluzhbovtsiv ta robitnykiv" vid 17.07.2002 r. № 488 [Order of the Ministry of Transport of Ukraine "On approval of release 68 "Air transport" of the Handbook of qualification characteristics of workers' professions. Professions of managers, professionals, specialists, technicians and workers" from 17.07.2002 № 488]. Retrieved from: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va488361-02#Text> [in Ukrainian].
18. Korzhanskyi, M. Y. (2001). Kryminalne pravo i zakonodavstvo Ukrainy. Chastyna Osoblyva. Kurs lektsii [Criminal law and legislation of Ukraine. Part Special. Course of lectures]. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
19. Kovalenko, V. V. (ed.). Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna. Albom skhem: navchalnyi posibnyk [Criminal law of Ukraine: Special part. Album of schemes: a manual]. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].
20. Tatsii V. Ya., Tiutiuhin, V. I., Borysov, V. I. et al. (2020). Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna: pidruchnyk [Criminal law of Ukraine: General part: a textbook]. 6th ed. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
21. Tatsii V. Ya., Tiutiuhin, V. I., Borysov, V. I. et al. (2020). Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna: pidruchnyk [Criminal law of Ukraine: Special part: a textbook]. 6th ed. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

22. Tatsii, V. Ya., Pshonka, V. P., Borysov, V. I., Tiutiuhin, V. I. (eds.) (2013). Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar [Criminal Code of Ukraine. Scientific and practical commentary:]. 5th ed. Vol.2 : Osoblyva chastyna. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
23. Kudriavtsev, V.N. (1972) Obshchaia teoriia kvalifikatsii pre stuplenii [General theory of the qualification of crimes]. Moskva: Iurid. literatura, [in Russian].
24. Myslyviy, V. A., Koliada, P. V. (2004). Komentar do statei 281-292 rozdilku KhI «Zlochyny proty bezpeky rukhu ta ekspluatatsii transportu» Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Commentary to the Articles 281–292 of Section XI "Crimes against Traffic Safety and Transport Operation" of the Criminal Code of Ukraine]. *Zakonodavstvo Ukrainy. Naukovo-praktychni komentari*, 6, 9–32.
25. Melnyk, M. I., Khavroniuk, M. I. (ed.) (2018). *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* [Scientific and practical commentary of the Criminal Code of Ukraine]. 10th ed. Kyiv: Dakor [in Ukrainian].
26. Osadcha, A.S. (2015). Spetsialnyi subiekt zlochinu: henezys, funktsii, problemy kvalifikatsii [Special subject of a crime: genesis, functions, qualification problems]. Candidate's dissertation. Kharkiv [in Ukrainian].
27. Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy "Pro zatverdzhennia Instruksii pro klasyfikatsiiu aviatsiinoho personalu derzhavnoi aviatsii Ukrainy" vid 05.01.2015 r. № 3 [The order of the Ministry of Defense of Ukraine "On approval of the Instruction on classification of aviation personnel of state aviation of Ukraine" from 05.01.2015 № 3]. Retrieved from: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0079-15#Text> [in Ukrainian].
28. Про затвердження Положення про використання повітряного простору України: постановва Кабінету Міністрів України від 06.12.2017 р. № 954 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/954-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.09.2021). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennia Polozhennia pro vykorystannia povitrianoho prostoru Ukrainy" vid 06.12.2017 r. № 954 [the resolution of the Cabinet of Ministries of Ukraine " On approval of the Regulations on the use of airspace of Ukraine" from 06.12.2017 r. № 954]. Retrieved from: URL: : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/954-2017-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
29. Nakaz Ministerstva transportu Ukrainy "Pro zatverdzhennia Pravyl vydachi svidotstv aviatsiinomu personalu v Ukraini" vid 07.12.1998 r. № 486 [Order of the Ministry of Transport of Ukraine "On approval of the Rules for issuing certificates to aviation personnel in Ukraine" from 07.12.1998 r. № 486]. Retrieved from: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0833-98#Text> [in Ukrainian].
30. Romaniuk, B.V., Bantyshev, O.F. (2017). Kryminalna vidpovidalnist za sprychynennia smerti liudyni: kvalifikatsiia takykh diian ta yikh vidmezhuvannia vid sumizhnykh zlochiniv: monohrafiia [Criminal liability for causing death to a person: qualification of such acts and their delimitation from related crimes: a monograph]. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].
31. Seletskiy, S. I., (2008) Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna: navchalnyi posibnyk [Criminal law of Ukraine: Special part: manual]. Kyiv:TsUR [in Ukrainian].
32. Slyvych, I. I., Stupnyk, Ya. V. (2014) *Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna: navchalnyi posibnyk* [Criminal law of Ukraine: Special part: a manual]. Uzhhorod: Helvetyka [in Ukrainian].
33. Словник української мови: в 11 т. /К. В. Ленець; ред. тома А. В. Лагутіна. Київ: Наук. думка. Т. 6. 1975. 725. Lenets K. V. (1975). Slovyuk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]. Vol. 6. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
34. Sukhonos, V. V., Bilokin, R. M., Sukhonos, V. V. (mol.) (2020). Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: pidruchnyk [Criminal law of Ukraine. Special part: a textbook]. Sumy: Universytetska knyha [in Ukrainian].
35. Taran, N. H. (2019). Subiekt zlochinu u kryminalnomu pravi Ukrainy: teoretychni ta prykladni aspekty [The subject of crime in the criminal law of Ukraine: theoretical and applied aspects]. Candidate's dissertation. Kyiv [in Ukrainian].
36. Tekst proektu novoho Kryminalnoho kodeksu. Kontrolnyi proekt vid 25.07.2021. [The text of the draft of the new Criminal Code. Control project from 25/07/2021]. Retrieved from: URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> [in Ukrainian].
37. Terentev, V. I. (2006). Ugolovnaia otvetstvennost spetsialnogo subekta prestupleniia po ugolovnomu pravu Ukrainy: monografiia [Criminal responsibility of a special subject of crime in the criminal law of Ukraine: monograph]. Nikolaev: Dizain i poligrafiia [in Russian].
38. Tiutiuhin, V. I., Komarov, O. D., Rubashchenko, M. A. (2016). *Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna: posibnyk dlia pidhotovky do ispytiv* [Criminal law of Ukraine: General part: a manual for exam]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
39. Navrotskyi, V. O. (ed.) (2013). *Ukrainske kryminalne pravo. Zahalna chastyna: pidruchnyk* [Ukrainske kryminalne pravo. Zahalna chastyna: pidruchnyk]. Kyiv: Yurinkom Inter (in Ukrainian).
40. Us, O.V. (2020). Kvalifikatsiia v kryminalnomu pravi Ukrainy [Qualification in criminal law of Ukraine]. Doctoral dissertation. Kyiv [in Ukrainian].
41. Ustimenko, V. V. (1989). Spetsialnyi subekt prestupleniia [Special subject of crime]. Kharkov. Izd-vo pri KhGU [in Russian].
42. Khar, I.O. (2017). Subiekt zlochiniv proty bezpeky rukhu ta ekspluatatsii transportu. [The subject of crimes against traffic safety and transport operation]. *Yurydychna nauka*, 2 (68), 99–124 [in Ukrainian].